

Wie was Guilhelmus van der Goude?

De prachtige houtsnede op deze pagina vormt het frontispice van een uiterst zeldzaam en kostbaar boekje, waarvan - in deze vorm - slechts twee exemplaren ter wereld bekend zijn. Het ene exemplaar berust in de stadsbibliotheek van Düsseldorf; het tweede exemplaar maakt deel uit van de collectie Goudana van ondergetekende.

Het (slechts 14 ongenummerde bladen tellende) kwarto formaat boekje in Gothische druk draagt als titel: „Expositio misteriorum misse, et verus modus rite celebrandi”, is ongedateerd, en verscheen rond het jaar 1510 bij Matthias Hupfuff in Straszbourg. Auteur is, zo blijkt op pagina twee: Guilhelmus de Goude. „Expositio misteriorum” geeft een uitleg van de Heilige Mis. De in de aanhef genoemde editie van dit bijzondere boekje wordt niet genoemd in BM STC German, niet in Proctor, niet in Adams, niet in Panzer, niet in Schmidt, niet in Kristeller, niet in Hupfuff. Wel in: Repertoire (11 edd. Schurer en Knobloch 1508 – 1523) en De Troeyer 170). Van andere edities van ditzelfde werkje heeft een groot aantal varianten het licht gezien; daarvan zijn ook meer exemplaren bewaard gebleven.

Het Goudse archief heeft in zijn Librye-collectie daar ook een exemplaar van. De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bezit zelfs 13 verschillende uitgaven. Het stadsarchief te Keulen bezit een handschrift van pater Guilhelmus. Ook de Koninklijke Bibliotheek heeft een handschrift, waarvan men vermoedt dat het van Willem van Gouda is.

Onbekende

In de lange reeks van beoefenaars van geestelijke ambten is pater Willem van Gouda – ook wel genoemd: Guilhelmus de Goude – een betrekkelijk onbekende gebleven voor latere geschiedvorsers.

Pater Willem van Gouda was in zijn tijd – het einde van de 15de en het begin van de 16de eeuw – een zeer populaire Franciscaan. Van zijn hand verschenen boekjes en studies, die in een groot aantal versies hun weg door heel Europa vonden en ook vaak werden herdrukt.

Expositio misteriorum misse et verus modus rite celebrandi

Guilhelmus de Gouda werd rond 1458 in Gouda geboren en werd lid van de Franciscaanse orde der Observanten in Keulen. Hij overleed in, of kort na, het jaar 1517. Over zijn leven is weinig bekend. Sweertius (in: Athenae Belg., Antwerpen 1628, pag. 309) noemt hem „magnae vir religionis et virtutis”: een zeer godsdienstig en deugdzaam man.

Van Johannes Butzbech, in 1526 als prior van Maria-Laach overleden, wordt in de Universiteitsbibliotheek te Bonn, een handschrift met als titel „Auctarium de Scriptoribus ecclesiasticis” bewaard, waarin staat: Wilhelmus van Gouda, van de Orde der Minderbroeders Observanten, door aanhoudende studie een groot kenner der H. Schriftuur en der filosofie, een man met een helder verstand, een uitmuntend redenaar, een waar religieus in leven en omgang schreef, naast andere geschriften, ook een zeer schone uitlegging van de geheimen der H. Mis’.

Minderbroeders

Pater Dalmatius van Heel OFM, in leven enthousiast en deskundig lid van Oudheidkundige Kring „die Goude”, liet in 1947 de tweedelige verzamelbundel „De Minderbroeders te Gouda” verschijnen. (Deel 1: 14181572, deel 2: 1633-1947). Dankzij zijn geschiedkundige nasporingen zijn er toch wat schaarse gegevens opgedolven, die enig reliëf geven aan het leven en werken van Guilihelmus de Gouda. Naast andere bronnen zijn aan zijn studie de meeste van de hierna volgende gegevens in deze bijdrage ontleend. „Expositio misteriorum misse” is een latijns boekje over de ceremoniën der H. Mis, dat voor het eerst tussen 1480 en 1486 in Keulen verscheen, en speciaal voor priesters was bedoeld.

Al voor 1504 beleefde het zijn 25ste uitgave, In zijn voorrede schreef Wilhelmus van der Goude: „Voor iedereen, die met vrucht de H. Mis wil opdragen, is het noodzakelijk dat hij alles goed tracht te begrijpen en te verstaan”.

Het handschrift in de Koninklijke Bibliotheek, waarvan men vermoedt dat het ^{W 411} Guilihelmus de Goude is, eindigt met de volgende woorden: Expliciunt peregrinationes totius terre sancte ad laudem dei scripte Jerosolimis in Conventu sacratissimi montis Syon per W. de Gouda, anno Domini 1437 mensis Martii, Deed gratias. (Hetgeen ongeveer betekent: „Dit is het einde van de omzwervingen van de hele heilige aarde, beschreven tot lof van God, te Jeruzalem, in het klooster van de zeer heilige berg Sion, door Wilhelmus van Gouda, in het jaar onzes heren 1437, in de maand maart, dank aan God”).

De in de aanhef genoemde versie van Guilihelmus de Gouda's boekje „Expositio misteriosū misse et verus modus rite celebrandi”, dat in Gouds particulier bezit berust, draagt op de volgende pagina de vermelding: „Tractat de expositione misse, editus a fratre Guilhemo de Gouda, ordinis minoris de observantia feliciter Incipit”.

Deze tekst wijkt af van het begin van de tekst van hetzelfde werkje, waarvan elders exemplaren worden bewaard. Van die andere exemplaren heeft pater Dalmatius van Heel een inventaris gemaakt, die hieronder integraal volgt:

- 1) Omstr. 1484. Cologne (Ulrich Zell) in 4. Hain 7825x, Copinger 2756, Voullième.
2. 1480 - 1487. Impressus Coloniae apud Lyfkirchen (Ulrich Zell) Exemplaar Namur, Musée. Holtrop 112, Voullième 522, Polain 1792.
- 3) Omstr. 1485. Dautentriae in impressura episcopi z.n.v. dr. en z.d. (Richard Paffraet) Exemplaar in Bibliotheek te Wolfenbüttele en in die van Lille. in 4. Campbell 888, Polain (B) 1740, Copinger 7821.

- 4, Omstr. 1485. Coloniae per Henricum Quentell (circa 1485). Exemplaar Gent, Univ. Bibliotheek. Polain 1795.
- 5) Omstr. 1486. Cologne, Peter Ther Hoernen. Voullième 523. Copinger 2752.
6. Omstr. 1486. (Deventer omstr. 1486) Per me Jacobu(m) de Breda z.n.v. plaats, 30 bln, in 4. Campbell 882, Cat. Bibl. M. Fr. Vergaewen, Bruxelles 1884 n. 67, Polain 1791.
7. Omstr. 1486, Antverpiae Mathias Goes z.d. 22 bln, goth. in 4. Campbell 880, Polain stelt deze uitgave in 1498, zie n. 1792.
8. Omstr. 1486 Antverpiae Mathias Goes z.d. 22 bln., goth in 4, Exemplaar Koninkl. Bibliotheek Brussel n. 1731. Campbell 881.
9. 1488. Impressum Dautentriae anno dni Ml cccc lxxxvii quarta Septe(m)bri, 22 bln. goth. in 4. Campbell 1833, Polain 1798, Copinger 2760.
10. Omstr., 1489. Impressus Coloniae (Henricus Quentell) in 4. Polain 1796, Voullième 526.
11. 1489-95. (Leipzig, Confad Kachelofen 1489-95). Hain 7819x, L. Günter, Otto, Die Wieggedruckte der Leipziger Sammlungen und der Herzoglichen Bibliothek in Altenburg, XXXV Beiheft zum Zentralblatte für Bibliothekswesen, Leipzig 1909 n. 1302.
12. 1490. Impressum Dautentriae Anno M. cccc xci vicesima Februarij, 18 bln. goth. in 4. Exemplaar Brussel, Koninkl. Bibliotheek n. 1708. Campbell 884, Polain 1799.
13. Omstr. 1490. Cologne (Heinrich Quentell, omstr. 1490) in 4. Voullième (K) 527, Copinger 2757.
14. 1490. Impressum Dautentriae, Anno dni M. cccc xci Noua (sic) Augusti i(n) p(ro) festo laure(n) cij mr. Z.n.v. drukker (Jacq. de Breda) 18 bln. goth., in 4 Exemplaar: Univ. Bibliotheek Amsterdam, Bibl. Nationale Parijs en Bibl. Wolfenbüttele. Campbell 885.
- 15, 1491. Dautentriae, per Richardum Paffraed. 1491. in 4. Campbell 886, Hain 7832.
16. Omstr. 1491, Cologne Heinrich Quentell, in 4, Hain 7826x, Voullième (K) 528. Polain 1795 stelt het jaar 1495.
17. Omstr. 1493. Cologne (Ulrich Zell) in 4, Hain 7824, Voullième 529, Polain 1797.
18. 1493. Dautentriae Zn. van drukker. 1493 in 4. Exemplaar Parijs Bibl. Nat. Campbell 887.
19. Zn. van plaats. (Deventer) per me Jacobu(m) de Breda. Z.d. 30 bln., goth. Campbell 889.
20. Z.d. impressus Dautentriae p. me Jacobu(m) de Breda. 18 bln., goth., in 4. Campbell 890.
21. Omstr. 1495. Impressus Coloniae p. Henricu(m) Quintell. Polain 1795.

22. 1496. Impressus Dauentrie per me Richar/du(m) pafraet. anno dni M. cccc. l xvi. 18 bln., goth., in 4. Exemplaar Brussel, Kon. Bibl. A. 1658. Campbell 891, Polain 1800.
23. 1497. Impressus Dauentrie per // me Jacobum de Breda. anno dni M. // cccc xcvij // 18 bln. goth., in 4. Campbell 892, Polain 1801
24. 1497. Impressus Daventrie per me Jacobum de Breda anno Domini 1497 in 4. Exemplaar Antwerpen, Bibliotheek Paters Jesuïeten.
25. 1497. Daventriae R. Pafraet 1497 in 4. Campbell 894.
26. Omstr. 1498. Z.n. van Plaats, drukker en z.d. (Antwerpen Godfr. Back omstr. 1498) 18 bln., goth., in 4. Campbell 895, Polain 1793, Cat. Fred. Muller Juli 1912 nr 45.
27. Omstr. 1500. Leipzig Martin Landsberg. in 4. Hain 7820x.
28. 1500. Impressus Coloniae anno dni M. cccc. Z.n.v. dr. (Henri Quentell). Polain 1802.
29. Omstr. 1503. (Antwerpen) Gov. Bac 18 bln., goth., in 4. Exemplaar o.a. Antwerpen, Mus. Plantijn, Brussel, 's-Gravenhage Kon. Bibl. Polain 1793 Vgl. *Het Boek XVIII* (1929) 1-4.
30. 1504. Impressus Daventrie (Jac. de Breda?) Anno dni M. ccc. iiii. 16 bln., goth., in 4. Exemplaar London B.M. Nijhoff-Kronenberg 1036.
31. Omstr. 1509. Strassburg: Johann Knoblouch. Voullième 2555, Colijn Isak, *Katalog der inkunalen der Kgl. Universitäts Bibl. zu Uppsala* Uppsala 1907, p. 1581
32. 15e eeuw: Impressu(m) Arge(n)tin(a) per Mathia(m) Hupffug. Schlager, *Beiträge* 224, noot 4.

Theo de Jong

Spinhuys of Tuchthuys

Over de oorsprong van het tuchthuis, dat huisvesting vond in het oude Catharynen-convent (nu Casimirschool, aan de Groeneweg) vond ik de volgende aantekeningen:

Kamerboek fol.94 25-6-1610

Geweest int Paterhuys van de Catharynen om te zien oft bequaem zoude wesen tot een tuchthuys. Is gesyen ende men sal naedeh daerop letten.

Het paterhuis, dat sinds 1574 aan de stad was toegewezen verkeerde blijkbaar in vervallen toestand. Ook toen werden de ruiten van oude panden ingegooïd. Want op 2/7 1610 vermeldt het Kamerboek: „Geweest. De Fabryckmeesters (nu Bouw en Woning toezicht) zullen de glazen van 'Paterhuys van de Catharynen repareeren, daer 't heel noodich is op avontuyr off men 't tot een vrouwen-tuchthuys zoude willen apropiëren' .

Blijkbaar hebben burgemeesteren dit pand geschikt geacht voor een tuchthuis, want „de huyman van 't Paterhuys moet 't huys ontruymen, ten eynde de cipier daer zoude mogen wonen” (Kamerboek 1610, fol. 141) en fol. 126 vermeldt: „Nadyen het Paterhuys van de Catharynen tot een Spinhuys ofte Tuchthuys gedestineert is werd Pieter Claes Cornelisz. als Tuchmeister aangestelt” .

Men had zich in de beschikbare ruimte kennelijk vergist, of zoals ook heden het geval is, het aantal gedetineerden werd te groot, want: 6e Vreedschapsboek fol. 150 12-2-1611 „Op huyden is geprooneert, hoe dat overmits het jegenwoordiche tuchthuys te clein valt ende dat de mannen ende vrouwen dyenen gesepareert te blyven, oversulcx by provisie gecocht cyn drye huysen, doch nyet finaelicken, (doch by voorlopig koopcontract) maer op approbatie van de Heeren ende is den prys daervoor, dye gecocht syn verhaelt ende dat men oock goedt soude vinden daeraen te crygen het vyerde huys, daer noch geen prouff van gedaen is, overmits den burgemeester Dirck Jacobsz. Lonck (dye het toecomt) nyet wel en is gedisponeert.

Ende hierop ommevraech gedaen zynde is de Magistraet met de regenten van 't Tuchthuys volcomen last gegeven.

Verder is ommegevraecht oft nyet raetsaem en waer ten behouwe van „Tuchthuys op te stellen een loterie binnen de stadt ende de vrydommen vandyen en deprouven te doen off men oick yet soude connen trecken uyt de Stad Amsterdam. Ende is 't selve sulcx te doen gearresteert” .